

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 10

Fylke: Hedmark

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Elverum

Emne: Lynging og mosing

Bygdelag: Lønskoeglygda

Oppskr. av: Per Kjensberg

Gard:

(adresse): Lønskoeglygda

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Etter Morten P. Kjensberg, 85 år, Lønskoeglygda, Småbrukar.

SVAR

1. Lynging. a.

Det er knapt nokon som sanka lyng nå.

b. I gamle tider, for 60-70 år sidan, kunne folk "rive" lyng i værkenipa, helst på dei små brukta.

A. Lyng har ikkje vori nokor årvist før, men vart berre nytta når det trauk på anna før. Det hende i eit enkelt høve at ein innflyttar sanka noko lyng i 1943 eller 1944. Han var frå Bamle. Det er truleg at han kjende skikken derifrå.

Det ser ikkje ut som lynging har vori fast etablert her i Elverum så langt attende som folk nå minnst. Men dei har frå og til sanka litt i værkenipa, helst etter snøen var borte under gramma, og når det fell lettare å finna lyng enn "å ta ris".

2. Ingen minnst anna lid for lynging enn varen i fjoresfallet.

Ein så: Je var sta og tok litt lyng.

Og: Nå lyt je snart ta lyng.

Noka anna nemning enn "å ta lyng" kjemmer ein ikkje til.

2439

Når folk tok lynq, mytta dei helst til ^{stjurne} "stjurne" (sigd) eller ein "hakk", ein ca. 15-20 cm lang avhoggen gamal tjå. Fest til eit lite skaft på om lag 20-25 cm lengd. (Lik hakk vart og mytta til lautaking og ristaking.)

Vanleg langars-tjå vart mest aldri mytta, truing helst av di karam sjeldan var med på lynqinga.

4. Lynqinga var nok mest alltid kinnuarleid. Dette kan ha vori anleis føre skogs arleidt vart eit hovudarleid for karam vinter og vår. Karam hadde det ofte hardest i skogen sist på året om våren.
5. Det er ingen nå som kan gje rede for kor ofte ein kunne ta lynq på same staden. Lynqen skiftar og ofte i vekster etter som skogen er tett eller tunn.
6. Ein tur alltid lynqen heim i meisar, vanlegvis pert-meisar. (Murar laga av "perter" (ei pert) flette av rå, kvickfrie fjurestokkar. Perlene var ca 2-3 mm tjukke og 5-6 cm breie, lange nok så dei rakk rundt meisen.)
7. Lynqen la ein oftast i fjøskjulet.
8. Det var helst sauer og geiter som fekk lynq. Kyrne it nok og, men dei var ikkje alle like glade i det slags fjøet. Mange blanda litt høg i, så dyra skulle venja seg til. Elles fekk dei oftast lynqut alene. Kor mykje dyra fekk om gongen, kom seg an på kor stov for nanda var og matlugen.
9. Lynq har ikkje hatt ord for å vera godt

2439

for, men mange brudde at lyng var
jæmgod eller bedre enn bjørkeris.

B. 1. Mange, heilt til idag, har lati sauer og
2. geiter gå ute seinhaustis og litleg om våren.

Då vert det heilt lyng dei kan livherga og
på. Dersom det ikkje er lite høy om våren,
slipper dei sjeldan ut sauen, avdi lamma
kjem til verda i denne tid. Men om hausten
har mange den skikken å lata sauen gå ute
etter snøen har komi. Då lyt han ly
til skog og lyng, men kjem i hus om
koldten. Ein sopar ikkje snøen unda.

3. Denne sultinga er ennå vanleg hjå
mange, men held nok på å verta
mer slutt. Det er ikkje berre i ~~vinter~~
dette skje.

4. Ein rekner det ikkje for godt for, men
mange sauer vil gjerne vera ute når
vert er lagleg - og litt fimm dei, om
ikkje anna så er det noko til vom-
fyll.

II Mosing.

1. Elverum er ei skog bygd, og moselak
er difor ikkje så ålment. Likevel er det
mange som ennå tek litt mose og brukar
attåt om vinteren. Noen vert sauka på
fure moar og er difor full av furenål,
konglar og anna rust, er heller ikkje
så vertfull som fjellmosen, som er lengre
og reinare. Det har hendi at folk, serly
under krigen, reiste 5-6 mil nordover
Foludalen og tok mose som dei klypve

heim på leit.

2. Mosselaget går for seg seinkastet, så dyra kan få litt attåt utover vinteren.

Det er sjeldan ein tek mose om våren, og om det hender, er det herre litt, når våren er lagleg og det storkar på høg.

3. Beste vret er skodde og mildver i mossesankinga. Då er mossen mjuk og held i fantsama. Desutan frys han godt saman når kalien kjem.

4. Det er herre karane og kanstje smiagutane som tek mose. Arbeidet varer i høgda 2-3 dagar. Oftast ligg ein heime, dersom det ikkje er elt for langt til mosselaget. På eitraue held dei must aldri til her i bygda avdi desse oftast ligg opper i åsane, der det er lite mosemark.

5. Vanleg reidskap til mossesanking er ei krøkt greip eller ei jarnrive.

Noko seleg reidskap for mossesanking er nå for lida ukjent. Ein raker og mossen saman med jarnriva - eller ei vanleg sterk kars-høy rive.

Ein sejer at ein "riv løs" mossen.

6. Det er sjeldan ein ber heim mossen. Dersom ein det gjer, ber ein han i ein meis - vidjemis av same slag form som nemnt i lynesankinga, men ofte er vidjemisane litt vidare opp enn dei gamle pertmisane var.

7. Ein legg mossen i haugen, høvdeleg stov til eit vinterlass i kvar. Ein legg fyrst eit underlag av storkar, sidan eit lag

5

granbar eller fjere bar ovvnpå dei, så man
ikkje skal spekna fast til folkane.
Derpå legg ein ein sterk "handspik" ^{hikkanta}
på denne "fløten" vinkelrett og midt på
lasset. Sidan legg ein ^{noen} mosen på fløten
slik at lasset liknar eit ^{likensida} ferisone.
Om vinteren speknar mosen saman
til ein fast kladd. Då kan ein kar
berre ta tak i den lange, sterke handspekarn
og velte heile moseklumpen på sleden.
Mosen vert boren til stakken i virginis.
Det er ikkje alltid desse mosestakkeane
vert like store, men er det nok mose
ikkinge. Lazar ein helst stakken så stor
som ein trur seg til å køyra han i utlass.
Det kjem så au på landet, om det ber
mot eller med på regn ^{Lasset lyst vere} kvinn. der etter.

Dei fleste lyst køyra mot bakke, fordi
mose moane helst ligg langsmed elvar
og åer, medan gardene gjerne ligg oppi
lia.

Stakkeane vert gjerne sett på ein liten
haug eller på ein tur i eit bakkehall,
slik at ein kan køyra sleden inn til
nedanfor og få godt høve til å velte
lasset på sleden.

Ein trakter mosen godt saman og jamnar
gott på sidene, legg så ein grov staur
på toppen. Stauren vernar litt mot
vinden og kan brukast til handspik
om den innlagde handspiken skulle
vere fastfrosen eller ha komi i ulag.
Dersom mosen er laus - ikkje samansett

6
for skuld hurt haustver eller av annan grunn, vert han køyrd heim på vanleg "ferdeslæ" med "vaskier" på sidene. (sjå teikning i Sløykøying)

Her i bygda er det ikkje vanleg å setja stæke med namn på ved moselakken. Det er sjeldan meir enn ein ^{mann} som tek mose i same trakta.

8. Ein køyrer heim mosen så snart det vert nok snø og tid til det. Det vert helst like før jøl, eller ein har komi heim frå Lommerstogen til helga.

9. Vællskøyning kjem aldri på tale.

10. Ein velur moselasset av like utanfor fjøset. Der vert det liggjande, og kudia tek der av lasset eller kvart. Der mosen hardspekt, ikt ein ofte saga av høvelege skillingar og velta emn i fjøset til linnings.

11. Mosen vert vanleg oppføra på kyrne ublanda. Mange har det for eller rettare hadde det for for at medan moseforinga, kyrja,

12. autka mjølka. Mosen har difor vori rekna for å vera eit bra fjørlag, heller betre enn "skrenfjøs" (skrint fjøs).

Det verste er at mosen her i bygda er så urein. Dette set ned kvaliteten.

13. Det hundr ofte at ein kan sjå kyr om sumaren uti i marka skjenn over fjuremoan på jakt etter reinmose. Dette kan tyda so ting:

Mosen smakar bra. Eller: Det er for dårleg vanleg framn i trakta

Annan mose.

1. Folk i Selverum sanka like av annan mose nå for tida. Men i eldre tider har krødmose sanking vori noksa ålmen, både til menneske og dyr.

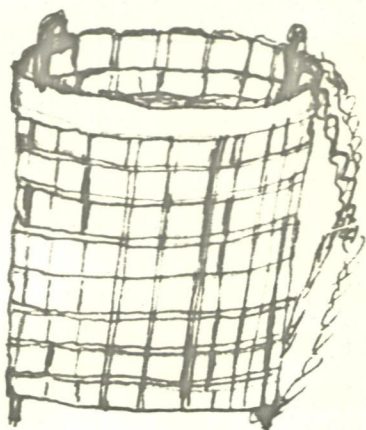
Ein-skilde har likevel gjennom åra fri og til nytta krødmose til grisemat.

Under siste krigen var det heilt vanleg å nytta mose til grisefø. Seinare har det vori heilt slutt så vitt ein skan skyma. Mossankinga har vort til å skaffa litt åttåttør, men under krigen var mosen - om ikkje hovudfø - så ialle fall eit sero viktig åttåttør.

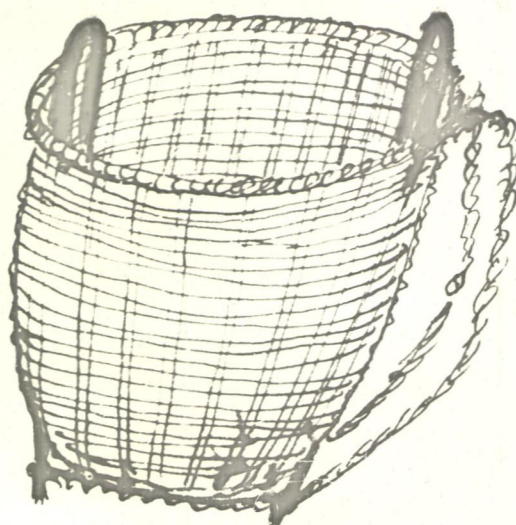
2. Det har ikkje vori nett for vårknipa sin har drive mossanking, men det har vori til litt åttåttør sumar, haust og utover til jul. Lenger rakk sjelden mosen.

2439

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Mis av fure perber
Denne er gått av bruk

Mis av gletthavier.